

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Boekbespreking van: Conflict en radicalisme

Thurlings, J.M.G.

Citation

Thurlings, J. M. G. (1974). Boekbespreking van: Conflict en radicalisme. *Acta Politica*, 9: 1974(3), 346-349.
Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3449429>

Version: Publisher's Version
License: [Leiden University Non-exclusive license](#)
Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3449429>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

zoals gepresenteerd door Zijderveld (en dat ik liever 'betekenend interactionisme' zou willen noemen), kan bieden aan de politicologie. Dit lijkt mij namelijk niet zo heel veel, terwijl de spanning tussen de symbolische superstructuur en de interactionele infrastructuur een grote analytische waarde heeft. Om twee kernproblemen te noemen: In de strijd om de beslissingsbevoegdheid (de macht) verloopt het proces geheel anders als het denken van de deelnemende partners door hetzelfde symbolenstelsel beheerst wordt dan wanneer dit gebonden is door verschillende symbolenstelsels; en het zou een studie waard zijn hoe tolken dit oplossen. De politicoloog zou immers als een tolk moeten kunnen fungeren tussen de verschillende macht bestreurende groepen. Tweede probleem: de politiek beschikt doorgaans wel over de machtsmiddelen om de structuren van de interacties te kunnen veranderen, maar men beschikt over weinig middelen de symbolen die het denken, waarderen en de gevoelens belichamen, effectief zo te wijzigen dat de inhoud mee veranderen. Men mag er dan ook niet verbaasd staan dat de nieuwe structuren toch weer traditioneel gehanteerd en geïnterpreteerd worden.

Deze recensie lijkt nogal negatief, maar zij toont dat Zijderveld mij aan het denken heeft gezet. Dat schijnt mij de beste vrucht van een boek.

J. A. Ponsioen

R. Kroes, Conflict en radicalisme, Meppel (Boom) 1971, -218 p., f 15,50

In dit proefschrift, waarvan delen reeds eerder in artikelvorm verschenen, signaleert Kroes een paradox in de sociologische conflictbenadering: twee schijnbaar tegenstrijdige verklaringen worden gehanteerd bij de studie van sociale conflicten. Beide hebben betrekking op de verdeling van schaarse goederen (macht, status, inkomen) maar voor het overige schijnen zij diametraal tegenover elkaar te staan. De ene verklaring, door Kroes het 'rangequivalentiemodel' genoemd, brengt conflicten in verband met systematische over- en onderbedeeldheid van steeds dezelfde personen over de hele linie, zodat de populatie wordt gedichotomiseerd: enerzijds de topdogs die van alle soorten goederen een groot aandeel hebben, anderzijds de underdogs die in alle opzichten gedepriveerd zijn; hoe meer gepolariseerd, des te groter is de kans op conflict, en omgekeerd hoe minder equivalent de aandelen van eenzelfde individu, des te kleiner is de kans op conflicten. Tegenover dit model signaleert Kroes vervolgens het 'ranginequivalentiemodel', dat conflicten poogt te verklaren uit de 'inequivalentie van aandelen in sociale goederen, die categorieën individuen zich verwerven' (p. 11); hier gaat het dus om rang- of status-inconsistentie. Daarmee is het probleem gegeven, namelijk: hoe deze twee (schijnbaar) tegenstrijdige modellen met elkaar kunnen worden verzoend.

De oplossing die Kroes aanbiedt heeft de vorm van een 'tweetrapsmodel', waarbij in de eerste fase door de statusinconsistentie de ontstekingsfunctie wordt vervuld, terwijl in de tweede fase de statusequivalentie zorgt voor verbreiding en intensivering van het conflict. De redenering is ongeveer als volgt: In een maatschappij bestaan hoge en lage posities op diverse schalen (bv. macht, status, inkomen); bijgevolg kan een driedeling worden gemaakt in topdogs, die consistent hoge posities bekleden, underdogs, met consistent lage posities, en tenslotte mensen met zowel hoge als lage posities. Deze laatsten zullen pogen de inconsistentie

in hun pakket van posities op te heffen door hun lage posities te verruilen voor hoge, m.a.w. door mobiliteit. Op een bepaald kritisch punt evenwel wordt deze mobiliteit door de topdogs ervaren als een bedreiging; zij zullen dan reageren met pogingen om die mobiliteit te blokkeren, met name door het reactiveren van adscriptie-criteria bij de verdeling van posities. Op deze blokkade antwoorden de klimmers (de inconsistenten) met acties die gericht zijn op verandering van de structuur, d.w.z. van de heersende verdelingscriteria. De ontstekingsknop is daarmee ingedrukt, het conflict is begonnen. In de tweede fase zullen de klimmers zich steeds meer gaan oriënteren op de underdogs, die aldus onder leiding van de geblokkeerde klimmers worden gemobiliseerd; de rangequivalentie van de underdog dient hier dus als verklaring van de conflictescalatie.

Dit model wordt geïllustreerd met twee case-studies: één m.b.t. militair ingrijpen in de binnenlandse politiek in verband met de Indonesië-kwestie (als casus van rechts-radicalisme), een ander in de vorm van een survey-onderzoek onder Amsterdamse studenten en hun ouders (als casus van links-radicalisme). Het boek wordt afgesloten met een hoofdstuk waarin de schrijver een onderzoek verricht, met name naar mogelijke overspecificaties en overgeneralisaties van begrippen in zijn model. In verband daarmee komt hij o.a. tot een interessante beschouwing over de mechanismen van wat hij 'zelfkolonisering' noemt: de (contra-radicalistische) tendens bij de underdogs om in hun deprivatie te berusten.

Het resultaat is een ongemeen boeiend boek, vol scherpzinnige opmerkingen — bovendien met interessante nieuwe informatie in de beide case-studies — dat ongetwijfeld een belangrijke bijdrage levert aan de theorievorming.

Tegelijkertijd evenwel roept het een aantal vragen op. Met name vragen wij ons af of het probleem dat Kroes wil oplossen, wel bestaat. Dit moge duidelijk worden uit wat volgt.

Het equivalentiemodel omvat volgens Kroes een conceptuele ruimte die zich uitstrekt tussen de extremen van polarisering en pluralisme; het pluralisme is bij Kroes per definitie ranginequivalentie (p. 20), juist daarin ligt de quintessence van zijn probleemstelling. Precies daarin ook ligt de eerste aanleiding tot twijfel. Dat een gepolariseerde tegenstelling tussen topdogs en underdogs tot verheviging van conflicten leidt, laat zich gemakkelijk inzien, en is overigens geheel in overeenstemming met de these van Kroes. Maar waarom worden conflicten in de equivalentietheorie door pluralisme afgeremd?

Nu zijn voor de equivalentietheorie drie argumenten denkbaar: a) Wie niet in alle opzichten gedepriveerd is, heeft minder reden om zich op te winden dan wie dat wel is; b) Inequivalentie kan compensatie opleveren, namelijk doordat de deprivatie op de ene schaal gecompenseerd wordt door gratificatie op de andere; c) Pluralisme impliceert meerdere loyaliteiten (vgl. p. 17).

Bezie men deze argumenten dan kan men zich afvragen of er nog wel enige ruimte over blijft voor een inconsistentietheorie die de tegengestelde these verdedigt: 'pluralisme (inconsistentie) leidt tot conflict'. Het wil mij toeschijnen dat dit alleen mogelijk is in één of enkele bijzondere gevallen van inconsistentie, namelijk ofwel in het geval waarin de inconsistentie als zodanig geen wezenlijke functie vervult in het conflictproces, ofwel in het geval waarin de inconsistentie een andere betekenis krijgt dan in de equivalentietheorie. Hierbij denken wij aan twee redeneringen, waarvoor de elementen althans gedeeltelijk bij Kroes zelf te vinden zijn.

De eerste betreft de theorie van de 'rising expectations'. Bij Kroes was de gedachtengang als volgt: Wie op één schaal een hoge positie verworven heeft, ontleent daaraan het vertrouwen, of althans de hoop, dat hij ook op de andere zal kunnen stijgen; stoot hij vervolgens op een blokkade, dan is hij dus gefrustreerd in zijn mobiliteitsaspiraties en stort hij zich in het radicalisme. Tot zover kunnen wij Kroes met instemming volgen. Bij nader toezien evenwel blijkt dat de rang-inconsistentie als zodanig in de redenering geen wezenlijke functie vervult. Immers, wie op alle schalen tegelijkertijd van laag naar midden is geklommen, is niet inconsistent, maar hij zal even verwachtingsvol zijn en even gefrustreerd reageren op een blokkade als degene die tijdens zijn mobiliteit een ranginconsistentie opgelopen heeft. Of anders gezegd: het ontstekingsmechanisme zit in de geblokeerde mobiliteit en niet in de inconsistentie die soms met deze mobiliteit gepaard gaat.

Dat dit niet onmiddellijk opvalt is o.a. te wijten aan het feit dat Kroes zich bedient van een model waarin hij alle schalen heeft gedichotomiseerd. Dichotome schalen kennen uiteraard geen middenposities. Welnu, om te kunnen spreken van geblokeerde mobiliteit zal er enerzijds eerst mobiliteit moeten zijn geweest, terwijl anderzijds de voltooiing van die mobiliteit wordt tegengehouden. Bij ontstentenis van middenposities is de inconsistentie de enige mogelijkheid om aan deze voorwaarden te voldoen. Bestond de maatschappelijke werkelijkheid uitsluitend uit gedichotomiseerde schalen, dan zou het door ons gesignaleerde onderscheid tussen de theorie van de mobiliteitsblokkade en de theorie van de inconsistentie als consequentieloos en dus irrelevant moeten worden beschouwd — hetgeen in het model van Kroes inderdaad precies gebeurt. Maar de maatschappelijke werkelijkheid is anders en bijgevolg is de inconsistentie in het algemeen slechts iets additioneels in de mobiliteitstheorie.

Daarnaast presenteert zich het probleem, of, en zo ja hoe, Marx' 'Verelendungstheorie' en deze 'theory of rising expectations' met elkaar kunnen worden verzoend. Tegenover de Verelendungstheorie wordt hier immers de stelling verdedigd dat de conflict-catalysator niet gelegen is in de Verelendung, maar in de geblokeerde aspiraties die hun oorsprong vinden in voorafgaande lotsverbeteringen. Het wil ons toeschijnen dat hier wel mogelijkheden zijn. Zo zou men kunnen denken aan een model waarin als eerste stelling gesteld wordt dat conflicten tot ontbranding komen door *veranderingen* in de situatie, zowel in de richting van verbetering, gevolgd door blokkade, als van verslechtering van het levenslot, en als tweede dat deze verbetering/verslechtering wordt gemeten aan de subjectieve standaarden en aspiraties van de actoren zelf. Stelling drie zou dan luiden dat de actoren die de ervaring van geblokeerde verbetering/verslechtering het eerst opdoen als voorhoede gaan fungeren, die zich richt tot degenen die op de weg van verslechtering/verbetering minder ver gekomen zijn, teneinde hun ervan te overtuigen dat ook zij in onaanvaardbare posities verkeren, dat langs de weg der mobiliteit geen toereikende oplossing te vinden is en dat zij zich dus moeten mengen in de strijd.

De tweede redenering is eveneens reeds gedeeltelijk bij Kroes aanwezig. Wij bedoelen de redenering in termen van investering en opbrengst, met dien verstande, dat inconsistentie kan worden opgevat als een discrepantie tussen prestatie en investering enerzijds en opbrengst anderzijds. Bijvoorbeeld: Wie een belangrijk beroep (met hoge status) beoefent is van mening dat hij recht heeft op een inkomen dat gelijk is aan dat van anderen met een even belangrijk beroep,

omdat hij het statusniveau van zijn beroep niet ervaart als de ontvangst van een schaars goed, maar als de maat voor de door hem verrichte prestatie.

Daarmee wordt de inconsistentietheorie een bepaalde subsoort van de algemenere theorie der relatieve deprivatie (welke samen met de hierboven genoemde theorieën van 'Verelendung' en 'rising expectations' misschien weer kunnen worden opgevat als subsoorten van de nog algemenere theorie der cognitieve dissonantie). Kroes zal geen moeite hebben om het hiermee eens te zijn; de term relatieve deprivatie wordt door hem zelf herhaaldelijk gebruikt. Maar dan dient men zich wel af te vragen of er nog wel enige overeenstemming is tussen het inconsistentiebegrip in de zin van relatieve deprivatie wat betreft de investeringsopbrengst enerzijds — en anderzijds het begrip ranginvariantie zoals Kroes dat in de geschriften van Marx en Dahrendorf (althans impliciet) aantreft. Waar die twee termen twee verschillende betekenissen dekken, vervalt het probleem van Kroes. Wat daarmee echter niet vervalt is de relevantie van zijn theorie, zij het dat het inconsistentiebegrip daarin dubieus is geworden. Goed beschouwd kan dat begrip daar alleen maar functioneren als een bijzondere toevoeging aan de situatie van geblokeerde opwaartse mobiliteit, en voorts in de zojuist genoemde zin van relatieve deprivatie wat de investeringsopbrengst betreft.

Let men tenslotte op de feitelijke analyses zoals die in de onderzoekshoofdstukken worden verslagen, dan komt men opnieuw tot de conclusie dat ook in de case-studies de inconsistentie goed beschouwd geen grote rol speelt. Uiteraard wil hiermee niet gezegd zijn dat er geen grote rangverschillen binnen de positiepakketten werden aangetroffen; de door Kroes verzamelde feiten spreken wat dat betreft ondubbelzinnige taal. Maar de kwestie is of het inderdaad de inconsistentie is geweest die (mede) debet was aan de ontbranding van het conflict, dan wel of men kan volstaan met een verklaring in termen van geblokeerde mobiliteit en relatieve deprivatie. Impliciet wordt dit door de schrijver erkend, wanneer hij op p. 105 samenvattend verklaart 'als ontstekingspunt van het proces van (studenten) radicalisering machtsdeprivaties te beschouwen veeleer dan klasse- of statusdeprivaties'. Blijkbaar is de bom dus niet zozeer afgegaan doordat actor zijn verschillende posities toetste aan elkaar (inconsistentietheorie), maar doordat hij één ervan, namelijk de macht, toetste aan die van relevante anderen. Trouwens, welhaast expliciet wordt dit bevestigd door de mededeling op p. 40 dat 'ranginequivalentie al (kan) optreden bij de waardebeoordeling van één sociaal goed, wanneer verschillende referentiegroepen worden betrokken in de afweging en dus niet slechts (hoeft) te berusten op waardenverschillen tussen iemands aandelen in de drie sociale goederen'. Wat is dit anders dan relatieve deprivatie, en wel zonder inconsistentie?

Samenvattend: vergeet men de probleemstelling en vervangt men het woord inconsistentie door relatieve deprivatie dan resteert een buitengewoon boeiende studie die verdient te worden gelezen door al wie geïnteresseerd is in sociologische theorievorming en de verschijnselen van conflict en radicalisering.

J. M. G. Thurlings